

יוליה לרנר

עזיבה של בית מתנדנד ומתהפך על יושביו

ט לי (סוטה) אינה מוכנה לעזוב את ביתה בבית שמש. הכול לוחץ עליה – המציאות החדשה בעיר, השכנים החרדים, סוכן הנדל"ן העקשן וגם ילדיה, שמזמן לא שם. נו, שתעזוב כבר... חוץ מגנרייטה, עוד שכנה רוסייה, בשנות השמונים לחייה. טלי נשארה החילונית היחידה בבניין. השכנים מציקים לה. היא קנתה מכשיר הליכה ביתי כי כבר אינה יוצאת לטיולים רגליים בשבתות. אבל היא מסרבת לעזוב. זה הבית שאליו הגיעה לפני שלושים שנה מברית המועצות. בבית זה היא בנתה את חייה, גידלה את ילדיה, וגם קברה לידו את הוריה. הבניין הפך למוזנת, אך השיפוץ האיכותי במיוחד שעשתה בדירתה, עבודות המקרמה שלה על הקירות, המיטה הנוחה המתכוננת, ובעיקר הזיכרונות שלה מאנשים שאכלסו בית זה ומאירועים שהתרחשו בו – הם המשמעות החיה של הבית, הקשר ההדוק אליו, הערך האמיתי שלו ואף המראה שלו בעיניה¹.

העמדה הסרבנית העיקשת של גיבורת הסיפור מבית שמש מעסיקה אותי הן כאנלוגיה לעזיבות של בתים רבים בחיי, הן כמטפורה למעברי הגירה, לשייכות ולניכור, שבהם אני עוסקת במחקר. מעבר לדילמה של מעבר דירה מבית שמש המתחרדת, דרך סיפורה של טלי אני חושבת על הגירה מבית תרבותי ולאומי שעובר שינוי. כלומר, אני מהרהרת על עזיבה ואי-עזיבה של הבית שמתנדנד, מתערער ומתהפך על יושביו, על רגשות שמלווים עזיבה כזו, ועל משטר האזרחות שמכונן אותם.

1 טלי היא גיבורה של פרויקט דוקו אישי של סיגי גולן, "בית השמש העולה" (שנמצא בתהליכי ההפקה), המשתתף בחממה דוקומנטרית של מכון ון ליר בירושלים.

ראשית, מדוע אינה עוזבת? אני תוהה. האם אפשר להבין את ההיאחזות של טלי בבית הקונקרטי כביטוי של התנגדות, מעין מקבילה לתופעת ה"גירה פנימית"? או שזאת דווקא דוגמה למנגנון הכחשה (Cohen, 2001) של מה שקורה מחוץ לבית – בחדר המדרגות, בבניין, ברחוב, בעיר, במדינה? וגם, האם טלי באמת אוהבת את הבית ועדיין מרגישה בו בנוח, או שהיא נאמנה לו בלית ברירה, מתוך חישוב פרגמטי שלפיו המעבר אל הלא-נודע מְכַלָּה את מעט משאבי היציבות? הרי לעתים בית נתפס כמגן גם כשאינן בו מיגון, גם כשהוא עצמו מקור הסכנה. ולבסוף, הייתכן שהיאחזותה של טלי בביתה בבית שמש קשורה גם להיותו "הבית המאומץ" – כלומר בית שאת השייכות אליו רוכשים בבגרות, בית שבונים במאמץ מכוון לאחר הגירה? להבדיל מהבית שגדלים בו, בית שמאמצים לא עוזבים בקלות.

בדיון שלי כאן יתרחב הבית החומרי והקונקרטי לבית במשמעות של הסביבה החברתית, השייכות למדינה והאזרחות בה. אני מבקשת להרהר על הגירה שמונעת על-ידי ההתרחשות בבית הגדול הזה, ובעיקר בהגירה הכרוכה בתפנית אלימה של המשטר במולדת. חוויה זו משותפת היום לבתים רבים ושונים, ונוגעת ספציפית לבתים שלי ברוסיה ובישראל. כאן אפנה בעיקר להתבוננות אישית, מחקרית וסולידרית שלי בעוזבים את הבית הרוסי בזמן המלחמה, ומתמקמים בבית הישראלי, המצוי גם הוא במלחמה.

עזיבה זו, שבה אני עסוקה מאז פברואר 2022, נתפסת לעתים כבריחה. במקרים אחרים היא נחווית כמעשה של בחירה וכתוצר של החלטה. לא אחת היא מבוססת על שיקולים פרגמטיים ברורים, ובמקרים אחרים היא מסופרת כפוליטית בעיקרה; וכמעט תמיד מלווה אותה נרטיב רגשי ומוסרי. עזיבת הבית המתנדנד היא רגשית גם מכיוון שהיא מתרחשת היום בהקשר של כינון האזרחות כרגש. התפנית הרגשית בכתיבה על אזרחות הולידה בשני העשורים האחרון את המושג אזרחות רגשית (Affective Citizenship), המאפשר להבין את האופן שבו קושרת המדינה את אזרחיה הפרטיים אל עצמה, מעצבת, מכתיבה או מנהלת את רגשותיהם האזרחיים (Fortier, 2010; Ayata, 2019). מכיוון ש"רגשות מוסריים" (נוסבאום, 2025; Haidt, 2003; Hutcherson and Gross, 2011) הם משאב המשמש מדינות, קבוצות, וכן אינדיבידואלים, הם הפכו היום לחומר עיקרי בניתוח סוציולוגי בכל שדה חברתי, פוליטי, לאומי, ולרטוריקה כמעט דומיננטית של השיח התרבותי ציבורי (Lerner and Rivkin-Fish, 2021). מקומם של האזרחים עצמם כפרטים וכ"צִמִּים מוסריים" (Becker, 1963) של ימינו, וכן תפקידם בביצוע בפועל של משטר

אזרחות רגשי מוסרי, או התחמקות ממנו ואף התנגדות לו, עדיין דורש מחקר. המקרה של עזיבת בית שמתנדנד, מתערער ומתהפך על יושביו הוא מקום טוב להתחלת דיון זה.

ראשית, עזיבה של בית מתנדנד קשורה במצב של דחייה וניכור הדדי בין העוזבים את הבית ובין אלה המנדנדים אותו, והיא מלווה בביטוי בוז ובחויית בגידה הדדית. העוזבים את הבית מתנכרים לו, אך גם חווים את הבושה העקיפה, המכונה גם "הבושה הספרדית" (Vicarious) (Scheff, 2000; Welten et al., 2012). הכוונה למבוכה שמרגישים על מעשיו של מי שמזוהים-מזדהים איתו, ולכן זאת בושה שלמעשה מאשררת שותפות. המנדנדים והנשארים רואים בעוזבים בוגדים, אבל גם מזהים אותם כשותפים אשמים, או לעתים אף האחראים, ולכן, למעשה, שייכים כפליים.

שנית, העוזבים הרי אינם נשארים בוואקום חברתי פוליטי. הם משתמשים בסביבה האזרחית החדשה לפרימת הכפילות, לשיקום האזרחות הרגשית. במהלך זה, לאהבה ולהכרת התודה יש מקום עצום. הן מכוננות התמקמות אזרחית המגדירה את היחסים עם הסמכות. הם גם מנתבים את האזרחים החדשים לנקוט עמדה של נאמנות-לויאליות. בהיותה דיספוזיציה פרגמטית ורגשית, לויאליות מצטיירת כפרויקט אישי יזמי, מוסרי ואזרחי, של אימוץ הבית השני, ואולי האחרון, שאותו, כך נראה, כבר לא יעזבו.

הפעם הראשונה והמכוונת של עזיבת בית שמתנדנד הייתה עבורי הגירה מהבית בסנט-פטרבורג ומרוסיה של שנת 1990, בשיא השתנותו החברתית-פוליטית, וממש רגע לפני התהפכותו. ההווי של הזהות הפוסט-מודרנית של הסובייטיות המאוחרת, הלגיטימציה לניידות והערעור על שייכות בלעדית יציבה, הפיחו רוח במפרשי הכמיהה של רבים לברוח מהבית בגיל צעיר. ההגירה ההיא לא נחוותה כבגידה ולא לוותה בהאשמות של "כפיות טובה". נכון שהיה עלינו לשלם בויתור על האזרחות, כמחווה סמלית להחזר טובות ההנאה ממנה. אולם בדיקת כמו תשלום פורמליסטי זה, האזרחות הסובייטית נתפסה כאינסטרומנטלית ובירוקרטית, שהויתור עליה אינו כרוך בכאב גדול, וזמן קצר אחרי עזיבתה כבר הפכה לארטיפקט היסטורי. עזיבת הבית הוא אכן הייתה אירוע עצום, אך היא לא סופרה כנרטיב רגשי מוסרי או טראומטי, לא באותו זמן ולא על-ידי העוזבים עצמם.

אימוצו של משטר האזרחות הרגשי התחיל עם קבלת הדרכון הישראלי. מהגרים רוסים של שנות ה-90, ובייחוד צעירים, עזבו את "הבית הקטן" שלהם בברית המועצות כדי להחליפו

במה שנהיה "בית גדול" לאומי ישראלי, שאותו אימצו אל ליבם במהרה. לומסקי-פדר ורפפורט (2012) מציעות שאימוץ הבית הלאומי הגדול אינו מגיע בהכרח עם התלהבות מחבבת, אלא מכונן שייכות ביקורתית, התמקמות מפרשת ומבררת, דחייה סלקטיבית ושמירה על אפשרות של עזיבה. עם זאת, הבית המאומץ מופנם כחלק מהעצמי, מהזהות, וממסלול החיים.

עם הפלישה הרוסית לאוקראינה, נסגר בפניי בית גידולי הראשון – אשר את השייכות הפיזית והבירוקרטית אליו איבדתי לפני שנים – גם מבחינת הקשר המקצועי וגם מבחינת הזיקה הרגשית. באותו הזמן בדיוק עזבו אלפי אלפים אזרחים רוסים את הבית הלאומי-אזרחי הרוסי, המתערער והמתהפך על יושביו, ואת הבתים שלהם במוסקבה ובסנט-פטרבורג, וכן את מעמדם, ולעתים גם את מקומות עבודתם הסולידיים והיציבים. חלקם הגדול הגיע לישראל. מכלול רב-ממדי של החוויה הרגשית האזרחית של אנשים אלה, תיארה ורברה פרטר בעבודת המחקר החלוצית שלה (Preter, 2026). באתנוגרפיה שלה מתפתחת ומשתנה האזרחות הרגשית של מעמד הביניים הרוסי המוסקבאי, ואנשיו חווים ניכור וחשים מחנק, בחילה, אכזבה, ייאוש ובוז כלפי השלטון, המוסדות והזרועות של המשטר ברוסיה. בעזיבתם הם זוכים מיידית לאזרחות ישראלית, לא במקום הקודמת, אלא נוסף לה. חלקם מביעים את זעמם כלפי הרוסיות של עצמם, תוך כדי שריפת הדרכונים הרוסיים – פעולה סימבולית גרידא של אזרחות רגשית, אשר אינה משפיעה על הקטגוריה הבירוקרטית. כאשר האזרחים הרוסים שעזבו מתחילים להתגעגע, הנוסטלגיה שלהם אף היא מרירה, ומוגבלת בלגיטימיות שלה. לינור גורליק (2026) מתארת אותה כחסרת שפה, ושואלת "האם מותר להתגעגע למקום רע?", לבית שהתהפך על יושביו אבל החיים בו ממשיכים?

גם המלחמה משנה את תפיסת העזיבה ואת השיח עליה. עזיבת הבית הגדול זוכה לתגובות קשות לא רק מצד השלטון, אלא גם מצד "אזרחי האמת" הנאמנים, הנשארים בבית המתערער. הגירה למערב – שהייתה ברוסיה הפוסט-סובייטית הניאו-ליברלית סממן של חופש אינדיבידואלי, של הצלחה ובחירה, של חיבור לעולם ושל זהות מתקדמת עדכנית – עם המלחמה נטענת בשיח הרשמי והרשתי במשמעות פוליטית ומוסרית. רבים מפרשים אותה כמעשה מפוקפק, מזיק, ובעיקר כזה המערער את הבית עוד יותר, אחרים – כמעשה התנגדות פריווילגי או אגואיסטי (Iampolski, 2025). המהגרים, פוליטיים או פרגמטיים כאחת, בייחוד הפיגורות הציבוריות ואנשי תרבות, ספרות, בידור ועוד, הופכים מטרוט

לכעס, לאכזבה ולבוז בקמפיינים וולונטריים או מאורגנים של בְּיוּשׁ (shaming). באמצעות ביזויים מתעצמת פנימה האזרחות הרגשית עם הבית הרוסי, ועזיבתם של החלשים "מנקה את האוויר" הלאומי (Lerner and Stephenson, 2024).

במצב זה של חווית שְׁנִיּוֹת (דואליות) כלפי המולדת וכלפי עזיבתה – שייכות אליה וניכור ממנה, בושה ונוסטלגיה – האזרחות הרגשית החדשה מקבלת תפקיד מכריע. היא מכילה ומצרפת את המהגרים למפעל האזרחי הרגשי הישראלי, שהמנוע העיקרי שלו עובד על הטראומה והגאווה, המלחמה והחוסן, הסולידריות והשנאה, שגרת החירום. המיידיות שבה האזרחים הרוסים – אשר הצינייות (הפוסט־סובייטית) מאפיינת את דרך חשיבתם ואת אופן התבטאותם – מאמצים את השיח הלאומי הרגשי הישראלי, מפתיעה. ויתרה מזו, מפתיע גם כיצד הריחוק המודע מהפוליטי, ההימנעות מזיהוי עצמי עם השלטון ואף עם המדינה הרוסית, מתחלפים ביחסים קרובים ביותר עם המדינה, עם העם ועם המציאות הפוליטית בישראל. "כמו שיש 'חופשה משפחתית', ככה ישראל היא 'מדינה משפחתית'", הם אומרים. מטפורות המדמות את היחס לישראל כאילו היא הורה דואג, או להפך – ילד שובב שיש לדאוג לו, ואף ממשילות אותו למערכת זוגית בנישואין שניים, דומיננטיות בשיח הרגשתי של ישראלים אזרחי רוסיה. הרגשות האישיים המוסריים שביסוד האזרחות הרגשית הרוסית־ישראלית, המובעים בזירות ציבוריות, וכן בשיחות פרטיות, הם אהבה, הכרת תודה ונאמנות.

על אהבה של המולדת כשהיא מתערערת, נתפסת כמאוימת ומתגייסת נכתב רבות בהקשר של משטרי רגשות במלחמות. דמויות תרבותיות בולטות ברוסיה מתוודות היום בפומבי על אהבתם למולדת הרוסית, כחלק מהצגת הקטסטרופה שחוו בהתהפכות הבית הרוסי בפלישה לאוקראינה. אהבה למולדת מצטיירת כאן כתכונה מוסרית של הדוברים עצמם, כאיכות אקזיסטנציאלית מוסרית של האישיות (Lerner and Novikova, 2023). בישראל, לעומת זאת, אהבת העם והארץ מתורגמת לחוויה של יחסים אישיים של ממש עם ישות מדינית ועם האזרחות שלה, ובלי קשר הכרחי למלחמה קונקרטית. כאן האהבה אינה מטפיזית, אלא יומיומית. ישראלים חדשים אזרחי רוסיה מזהים אהבה זאת כתנאי הכרחי להכלתם באזרחות רגשית נורמטיבית – "לא ניִתָן לחיות בישראל בלי לאהוב אותה", הם אומרים.

רגש מובלע יותר, אך משמעותי לא פחות להבנה של האזרחות הרגשית המאומצת של אלה שעזבו בית רוסי שהתהפך עליהם, הוא הכרת תודה. זהו אחד המכניזמים הבסיסיים של ממשליות רגשית ביחסי קבוצות אזרחים בהקשר הישראלי. אבי שושנה ניתח אותו

בהקשר של יחסי הכרת תודה המכוונים במוסדות החינוך לתלמידים מזרחיים מחוננים (Shoshana, 2022). משאבים חינוכיים מומשגים כמתנות וכאמצעי הצלה. דיספוזיציה רגשית של הכרת תודה היא גם הפנמה רפלקסיבית של יחס א־סימטרי ושל תפקיד אזרחי המבוסס על חוב ומחויבות, הן ביחס למדינה הן ביחס לאזרחים אחרים שלה. עבור המהגרים הרוסים – שחיפשו אחר מקלט מביתם הקורס, שביקשו את הדרכון הכחול שמאפשר חופש תנועה, ומלווה בזכויות ובמענקים, ואף מתודלק ברגשות של גאווה לאומית – הוא שיוצר דיספוזיציה אזרחית של הכרת תודה למדינה, יחס שמתפשט גם לאזרחיה המשמשים שומרי הסף הלא־פורמליים שלה.

בחיבור בין אהבה יומיומית משפחתית להכרת תודה על זכויות ומשאבים מופיעה הדיספוזיציה של נאמנות-לויאליות – מצב ופרקטיקה שחוזרים אלינו מהסוציולוגיה הקלאסית וממדעי המדינה כדי לתרום להבנתם של הרגשות הפוליטיים של היום. בתור יחס עם ישויות סמכותניות, לויאליות מתגלה כמושג רב־משמעי, בייחוד בשימוש הבין־שפתי ובין־תרבותי. לויאליות יכולה להיות לסירוגין או בו בזמן פרגמטית, מחושבת ורגשית, מבוססת אמונה. לעומת תפיסתה המסורתית של הלויאליות כנאמנות ומסירות, המשמעות של לויאליות בהקשר הלשוני והתרבותי הרוסי מניחה פשרה עם הכוח, ומערבת יחס חליפין של משאבים וסמכות (Dolbilov, 2017; Humphrey, 2017). העמדה הלויאלית מאפשרת חיים לצד הסמכות והמשטר, ולא בהכרח מתוך התנגדות מוצהרת. יחסי נאמנות כאלה אפיינו גם את מעמד הביניים המשכיל והמקצועי ברוסיה בשני העשורים האחרונים (Iampolski, 2018).

החיים לצד המדינה, ואף לעומתה, הם מצב מוכר היטב למהגרים הרוסים, שעזבו את ביתם בייאוש ובוז. למצב חיים זה מתוודעים היום ישראלים רבים. ככל שרגשות נעשו "קיר תומך" במשטר האזרחות, כך מורגשת שם תחילה התערערוּתם של היסודות. כבר לאורך תקופה הבית הישראלי משתנה, מתערער ונחוה כאילו הוא עומד להתהפך על כולם. רבים בישראל מנוכרים מהבית הלאומי הגדול, בזמן שהבית הקטן שלהם, שמצוי ביחסים ובאנשים, במשפחה ובעבודה, מתהדק, אך נהיה דחוס ומחניק, ולעתים גם משתיק. אך נראה שהמהגרים הרוסים – מי שיכלו לאמן אותנו לחיים בהגירה פנימית – אינם מעוניינים למצוא עצמם שוב במצב זה. הם אינם מוכנים להתנכר לבית המאומץ. הם רוצים לאהוב אותו ולהתגאות בו. אכן, את האזרחות הרגשית המגויסת של אזרחים רוסיים בישראל מאז תחילת המלחמות ניתן להבין כתרגום של הלויאליות (פרטר ושות'), (2026), זו שאפיינה את יחסים האמביוולנטיים עם השלטון הפוליטי ברוסיה בעשרים

השנה האחרונות – שותפות לא פעילה, קבלה מתפשרת, אך גם הנאה כנה, נוחות, ואף גאווה אמיתיים בהישגים ובמשאבים של בְּיָתֵם ושל עצמם. שייכות לאומית המוענקת להם עם הדרכון, המסמך הכלה משפחתית לאומית המתווכת דרך משאבים וזכויות מטעם המערכת הלאומית, וסולידריות ביום-יום של התושבים הישראלים המקומיים בתקופה של מעבר ההגירה ואלימות המלחמה – כל אלה בונים חוויה של אזרחות כרגש וכזהות.

לבסוף, גם כאן בישראל משנה המלחמה את האופן שבו דנים בהגירה. משתנים גם קולה של המדינה, השיח הציבורי, ואף הנימה שבה מדברים אזרחים על תוכניותיהם להגר. השיח האקדמי, המדובר והכתוב, אינו בלתי־מנותק משינויים אלה. הגירה מְפִיֵת מקבלת משמעות של מעשה פוליטי גם אם אינה מונעת על-ידו. יתרה מזו, דיבור על מגמות ההגירה הופך למבע של אזרחות רגשית של הדובר, ובמקרה של מחקר – של החוקר. אומנם אין שיפוט מוצהר של אלה העוזבים את הבית המתנדנד – לרוב הם מוצגים כקורבן הנסיבות, תוצר נלווה וטבעי לתהליך ההתערערות של הבית. אך בה בעת משתקפת בבירור בפרשנות ההגירה הפרספקטיבה של "טובת המדינה" – אוכלוסיית המהגרים – "צעירים מצליחים ונחמדים" – מוצגת כ"איכותית" – והגירתם נתפסת כפוגעת במערכות ובמוסדות. במוצהר או במובלע נערך המחקר על הגירה מישראל כדי לעצור אותה. התפנית הקונסרבטיבית הכללית באקדמיה הישראלית, יחד ובמשולב עם השיח הממושע של המלחמה, מחזירים את הסוציולוגיה ואת מדעי החברה הממלכתיים, ואת הרטוריקה המוכרת בנוגע לעלייה וקליטה. אותה מגמה מתגלה במחקר על המהגרים היהודים שעוזבים את ביתם המתנדנד במקומות אחרים ומגיעים לישראל כ"עולים חדשים". הטרמינולוגיה של "עולים חדשים" מאומצת בשמחה על-ידי העוזבים בחופזה את הבית הרוסי שהתהפך. היא משמשת אותם היטב במצב של אמביוולנטיות אזרחית רגשית כלפי המולדת הרוסית, שמעתה הם מכנים אותה בפומבי "ארץ המוצא" (страна исхода) – ללא שם, ללא יחס אישי, ללא רגש, בקיצור – לא בית. אימוץ השפה הבירוקרטית הנקייה הנהוגה בטפסים של המדינה מתפקד כפעולה של אזרחות רגשית כפולה – הכרה בהסתייגות, בבושה, באמביוולנטיות כלפי הבית שעזבו, וגם ביטוי ברור של הלויאליות.

רשימת המקורות

- גורליק, לינור (2026). נוסטלגיה בשיח של דוברי הרוסית מגל ההגירה החדש. **תיאוריה וביקורת** 63, 169–172.
- לומסקי-פדר, עדנה ותמר רפפורט (2012). **ישראלים בדרכם: סיפורי הגירה של צעירים מברית המועצות לשעבר**. ירושלים: מאגנס.
- נוסבאום, מרתה (2025). **אהבה, מוות וזעם: לוקרטיוס והריפוי האפיקוראי של התשוקה - תיאוריה ופרקטיקה באתיקה ההלניסטית** ירושלים: כרמל.
- פרטר ורברה, יוליה לרנר, ומריאנה גטניקובה-קריצ'ק (2026). פרפורמנס של "נאמנות" במדיה דיגיטלית בישראל בשפה הרוסית. **תיאוריה וביקורת** 63, 107–136.
- Ayata, Bilgin (2019). Affective citizenship. In Jan Slaby and Christian von Scheve (eds.), *Affective societies: Key concepts*. London: Routledge, 330–339.
- Becker, Howard (1963). *Outsiders*. New York: Free Press.
- Cohen, Stanley (2001). *States of denial: Knowing about atrocities and suffering of others*. Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Dolbilov, Mikhail (2017). Loyalty and emotion in nineteenth-century Russian imperial politics. In *Exploring Loyalty*, ed. by Jana Osterkamp and Martin Schulze Wessel. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht.
- Fortier, Anne-Marie (2010). Proximity by design? Affective citizenship and the management of unease. *Citizenship Studies* 14, 17–30.
- Haidt, Jonathan (2003). The moral emotions. In Richard J. Davidson, Klaus R. Scherer, and Hill Goldsmith (eds.) *Handbook of affective sciences*. Oxford: Oxford University Press, 852–870.
- Humphrey, Caroline (2017). Loyalty and disloyalty as relational forms in Russia's border war with China in the 1960s. *History and Anthropology* 28(4), 497–514.
- Hutcherson, Cendri A. and James J. Gross. (2011). The moral emotions: A social-functionalist account of anger, disgust, and contempt. *Journal of Personality and Social Psychology* 100(4), 719–737.
- Iampolski, Mikhail (2018). *Park kul'tury: Kul'tura i nasilie v Moskve segodnya* [Culture park: Culture and violence in Moscow today]. Moscow: LitRes / Novoe Izdatel'stvo (in Russian).

Iampolski, Mikhail (2025, June 29). Nereshitel'ost' kak nravsvenniy vybor. *Republic*. [Indecision as a moral choice] (in Russian).

Lerner, Julia and Anna Novikova (2023). From moral therapy to political defiance: Public self-reflections on Russian YouTube. *Russian Review* 83, 51–65.

Lerner, Julia and Michele Rivkin-Fish (2021). On emotionalisation of public domains. *Emotions and Society* 3(1), 3–14.

Lerner, Julia and Svetlana Stephenson (2024). From moral indignation to affective citizenship: Public shaming of celebrity emigration from Russia during the war against Ukraine. *American Behavioral Scientist* 70(7), 1003-1021.

Preter, Varvara (2026). *From Putin to Israel: Ethnography of the new immigration from Russia to Israel in the 2010–2020s*. PhD thesis, BGU.

Scheff, Thomas J. (2000). Shame and the social bond: A sociological theory. *Sociological Theory* 18(1), 84–99.

Shoshana, Avihu (2022). Affective governmentality through gratitude: Governmental rationality, education, and everyday life. *Critical Studies in Education* 63(4), 436–450.

Welten, Stephanie C., Marcel Zeelenberg, and Seger M. Breugelmans (2012). Vicarious shame. *Cognition and Emotion* 26(5), 836–846.

פרופ' יוליה לרנר, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
דוא"ל: julialer@bgu.ac.il